

խօսութեանը հակառակ ընդունուի, և Ռուսիոյ վեճը մինակ իւր ազգեցեալ թեանը և օգտին համար ընդունուի, յիշեալ հպատակներուն բարեխիշտակ Սուլթաններէն շնորհաւած կրօնական արտօնութիւնները՝ քանի քանի հար իւր տարիներէ ի վեր՝ կայսերական կառավարութեան յատուկ պաշտպանութեանը տակը հաստատ պահուած են. և անոնք ալ գիտեն, որ հիմա Ռուսիոյ տէրութեան յիշեալ կրօնական արտօնութիւնները իւր պաշտպանութեան տակ առնել ուղիւն իւրենց ալ կրօնական կանոնացը և կարգադրութեանցը փնտս պիտի բերէ: Աւստի այս բաներս գիտնալով, պէտք է որ կայսերական ամեն կարգի հպատակները մէկ մէկու հետ աղէկ վարուին, և մէկ մէկու բնաւ նեղութիւն, բռնութիւն և փնտս չընելով՝ ամենքն ալ միաբանութեամբ և համաձայնութեամբ հաստատակց հայրենեացը ձեռքերուն եկած ծառայութիւնը ընեն:

Երբ ասոնք տեղն ի տեղը ամենուն ծանուցանելէն ետեւ, զգուշութեամբ հսկէք որ ասոնց հակառակ անվայել գործ մը չի պատահի, և գիտցնէք որ անհնազանդ գտնուողները խոտով պիտի պատժուին: Այս ալ գիտնալով, որ վերոյիշեալ պատուէրները առաջին և վերջին ընդհանուր ժողովներուն օրոշումն են և ասոնց պահպանութեանը ամեն կերպով հոգ պիտի տարուի:

Հինգշաբթի օրը կայսերական հրամանաւ:

Սուլթան Սուլթէթի փաշան՝ գան ձուց պաշտօնեայ անուանեցաւ փոխանակ Սուլթար պէյին:

Սուլթար պէյը՝ Տէրութեան խորհրդոյ Բարձրագոյն ատենին անդամ անուանեցաւ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆՂԱՆԱՆ: Երեւելի խնդրոյն վերջոյ ժողովուրդն իր կարծեք յայտնել սկսաւ: Վեն տեղ ի Վրան արդար իրաւունքը պաշտպանելու ետան զին ու համակրութիւնը վերջի աստիճան հասած է: Երբ զիստ պաշտպանութեան մէջ ժողովներ կը գումարին Օսմանեան տէրութիւնը պաշտպանելու նպատակաւ:

Սթաֆօրտի մէջ ժողով մը գումարեցաւ, ուր ներկայ էին խորհրդարանին անդամներէն մէկ քանին, և օրոշուեցաւ յիշատակագիր մը տալ Վ. թագուհւոյն: Այս յիշատակագրին մէջ ժողովականները կը գանգատին ըսելով թէ՝ « կառավարութեան պաշտօնեաները խաբէցին Վ. թագուհւոյն Տաճկաստանի անկախութեան և Եւրոպայի խաղաղութեան փնտսար ընթացք մը բռնել տալով իրեն: Խաբէցին Եւրոպայի ժողովուրդը: Ռուսիոյ գէտ կենտուկ նպատակաւ խրկուած նաւերը՝ հիմա Օսմանեան կայսերութեան ինքնին պաշտպանելու արիւս կան եռանդը զոգելու պիտի գործածեն: Այսպիսի քաղաքականութենէ մը յառաջ գալիք վտանգները արդիւնաւոր առաջին և ամենէն ապահով միջոցը պաշտօնեաները ճամբէն է որ կը սեն:

Արիւ ժողով մըն ալ Էէֆիլի մէջ գումարեցաւ, որուն 1500 էն աւելի մարդ ներկայ էին:

Այս ժողովոյն մէջ ալ Պ. Այրըն սէտ խորհրդակցանը հետեւեալ գիտութիւնները ըրաւ:

« Եւրոպական տէրութիւնները, ըստ, սխալեցան Երեւելի գործերուն վրայ խորհրդակցելու տեղ ընտրելով Վ. իննա, որ կապեալ թաղար մըն է, մանաւանդ աղատութեան

վերաբերեալ գործոյ մը վրայօր որոշում ընելու համար: Սուրբ Տեղեաց խնդիրը վեճին պատճառ համարուած է: Եւրոպական բուն պատճառը կուզէք հասկնալ. ահա այս է. Տաճկաստան տկար է և Ռուսիա զօրաւոր: Հետեւաբար Ռուսիոյ կայսրը մտածեց, որ Ռուսիա Տաճկաստանը կը լծուէր, և զանկա կըլլուէր համար Եւրոպական ազգաց այժմեան վեճակին վրայ յայտն գրաւ: Եւրոպայի իր հիւսիսային սահմանները կը բռնէր, թէ և այս մասին ուրիշ կերպ կը մտածէ թաղար, որուն Եւրոպական նոր լրագիր ըսելու է: Այս լրագիրը գէշ չի խորհրդածեր. ըստաց հաստատելու, որ Տաճկաստան տկար թաղար զօրաւոր մը ձեռք պէտք էր անցնիլ: Այս վարդապետութեան հաւանդներն են, բայց ես չարաչար կատեմ: Ինչ կերպիւն և պահպանողական սկզբունքը՝ ըստ իմ կարծեացս՝ տկարը հորին գէտ պաշտպանելն է: »

Եւրոպայի յայտարար գիր մը ստորագրեց կառավարութեան տրուելու համար: Այս յայտարար գիրը կառավարութեան տրուելով, արտաքին գործոյ պաշտօնատեսէն հետեւեալ պատասխանը խրկուեցաւ Էէֆիլի ժողովին նախագահին:

« 26 սեպտ. 1853 »

« Պարոն, Եւրոպայի խորհրդարանը ինծի ձեր սեպտեմբեր 20 թուով խրկած նամակին իւր ձեռքն հասած ըլլալը ձեզի ծանուցանելու, որուն մէջ յայտարար գիր մը կար Էէֆիլի բնակաց ժողովին ստորագրուած, կառավարութեան աղաչելու համար, որ երազ և վճռողական միջոցներ ձեռք առնէ Դանուբեան իշխանութեց երկրներն անմիջապէս պարպել տալու, այն երկրներուն գրաւման ծախքը Ռուսիոյ վճարել տալու և զանկա արգելելու, որ անգամ մըն ալ այսպիսի գործերու ձեռք չի դարնէ: Կը պարտաւորիմ ձեզի յայտնելու, որ Վ. թագուհւոյն կառավարութիւնը կատարելապէս կը հասկնայ Տաճկաստանի անկախութեանը գէտ եղած յարձակումը Ռուսիոյ երեսէն, որ բռնութեամբ Օսմանեան տէրութեան երկրին մէկ մասը գրաւեց:

« Թագուհւոյն կառավարութիւնը միշտ համոզուած է, որ Տաճկաստանի անկախութեան հաստատ պահուիլը հարկաւոր է ոչ միայն Եւրոպայի ալ և բոլոր Եւրոպայի ընդհանուր շահույր նկատմամբ. ուստի յայտարար քրոյն ստորագրուցները կրնան ապահով ըլլալ, որ թագուհւոյն կառավարութիւնը ետ չի պիտի կենայ ի գործ դնելէ այն աւան միջոցները, որ այս կարեւոր նշանակալի ապահովութեանը յարմար գաւոր:

« Չեր ամենախնայար և ամենահնազանդ ծառայ:

Հ. Վ. Էէֆիլի:

Եւրոպայի մէջ ալ այս նպատակաւ մեծ յայտարարութիւն մը կը պատրաստուի:

« Եւրոպայի սեպտեմբեր 20 թուով կը գրեն, թէ Սանկտ Նաւատորմին մէկ մասը՝ Քորթէն ճամբայ ելեր է գէտ ի Սիլեթիական ծով:

« Բոլոնիան՝ թէպէտ բաւական սատակութեամբ երեւան ելաւ Եւրոպայի մէջ, այսու ամենայնիւ մեծ յառաջդրութիւն մը չընէր:

« Եւրոպայի մէջ մեծագոյններն թիւր նուազելու վրայ է: Սեպտեմբեր 24 ին 78 հոգի մեռեր են, իսկ 25 ին 47 հոգի: Եւրոպայի մէջ ալ սեպտեմբեր 24 ին 14 հոգի մեռեր են: Բոլոնիական սիսելին ի վեր, այսինքն 25 օրու ամէն մէկ, Եւրոպայի մէջ 1187 հոգի մեռեր են, և Եւրոպայի մէջ 292 հոգի:

« Եւրոպայի նախկին թագաւոր հանգուցեալ Լուի Ֆիլիքի ամուսին Սարամ Լուիլ թագուհին՝ Բորբուհայի Լիզիպիս մայրաքաղաքը երթալու համար շոգենաւով Եւրոպայէն ճամբայ ելեր է. բայց ճամբան փոթորիկն ու հիւսիսեւրոպայի զինքը ստիպեր են վերադառնալ Եւրոպայի դռները:

ԳԱՂԱՒԱ: Փարիզ 30 սեպտեմբեր: Սիլեթիոյ պաշտօնական լրագիրը մանրամասն տեղեկութիւններ կուտայ Վ. կայսեր և կայսերուհւոյն ճանապարհորդութեան վրայ: Վեն տեղ ժողովուրդը մեծ համակրութեան կը յուշնէ վեհափառ ճանապարհորդներուն:

« Թուրքիոյ սեպտեմբեր 27 թուով կը գրեն:

« Եւրոպայի հեռագրով հրաման եկաւ Փարիզէն, որ բոլոր արձակեալ սպաներն ու հասարակ զօրքերը անմիջապէս կանչուին, և այսուհետեւ զօրաց հրաման չի տրուի բանակէն հեռանալու: Չենք գիտեր, թէ այս տնօրէնութիւնը ծովային զօրաց համար ալ ի գործ դրուեցաւ: »

Այս հրամանը Բեռլինէ քաղաքն ալ խրկուէր է:

« Փարիզէն անգլիական Տեյլէյի լրագրին գրուած նամակի մը խօսքին նայելով, արտաքին գործոյ պաշտօնեայ Պ. Տրուէն ար Լիւիս չըբաբերու կան մը խրկեր է օտար տէրութեանց քով գտնուած Վաղդիոյ դեսպաններուն և գործակալներուն: Այս չըբաբերականին մէջ յայտնապէս ըսուած է, թէ Վաղդիոյ և Եւրոպայի կառավարութիւնները չեն կրնար ընդունիլ ոչ Ռուսիոյ պահանջները, որոնք և ոչ ալ Վ. իննայի ծանուցագրին անոր տուած մեկնութիւնները:

« Փարիզի գրամատուղանը սեպտեմբեր 24 ին զեղծման (սքոնթո) սակը հարկւրին 4 ի հանեց:

ԱՒՍՏԻՆԱ: Օսմանի զինուորական հանգանակները սեպտեմբեր 20 ին վերջացան: Ռուսաց կայսրը սեպտեմբեր 16 ին Վ. արշաւա գնաց: Եւրոպայի Վ. կայսրը Եւրոպայի թագաւորին եղբորը հետ սեպտեմբեր 18 ին Վ. իննա դարձաւ:

« Բորիէի Լիւիս լրագիրը սեպտեմբեր 21 թուով կը ծանուցանէ, թէ Ռուսիոյ Վ. կայսեր բրած այցելութեան փոխարէն Եւրոպայի Վ. կայսրն ալ մօտերս Վ. արշաւա պիտի երթայ, ուր մեծ զօրահանգէս և զինուորական կրթութիւններ պիտի ըլլան:

ԲՐՈՒՍԻԱ: Վ. թագաւորը երկու բանակի օգնականներու հետ սեպտեմբեր 20 ին Պէտրիէն մեկնեցաւ Վ. արշաւա երթալու համար:

ՍՊԱՆԻԱ: Ստորիտի Կալէի լրագիրը կը ծանուցանէ, թէ կառավարութիւնը հրաման խրկեր է Եւրոպայի մարտախախտին, որ Սպանիա մտնէ, ուսկից աքսորուածի պէս էր:

ՄԻԱՅՅԱԼ ՆԱՀԱՆՈՒՄ: Եւրոպայի լրագիրներէն մէկ քանին խօսքին նայելով՝ կառավարութիւնը քիչ ժամանակէն զարմանալի մոմուտքի մը մէջ պիտի լինայ: Եւրոպայի գանձաւորն ու գոտոս 29 ին հրատարակուած հաշուեցուցակին նայելով, կառավարութեան կամուրջ գումարը 135 միլիոն ֆրանք աւելորդ ոսկի և արծաթ գրամ ունի եղեր: Եւրոպայի հաւանական է, որ օգոստոսի վերջէն ի վեր՝ այս գումարը աւելցաւ և հիմայ 150 միլիոն ֆրանքը կ'անցնի: Ի՞նչ բանի պիտի դուր ծածուկի այս մեծ գումարը: Ահա այս հարցմունքը կ'ընեն Սպանիա Նախան:

Գաց մէկ ճայրէն մէկալը, և ամեն մարդ իր ուզածին պէս կը պատասխանէ:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Եւրոպայի օրը՝ Սեպտեմբեր թագաւոր Սիլեթիոյ նոր ցաւագին կուրուստ մըն ալ ըրաւ իւր զեռահասակ օրգանին աղիւս Գրիգորիկ աղային մահուամբ, և իւր ծնողական վտակը բեալ սիրտը սաստիկ հարուած մըն ալ կրելով, չի գոցուած վերքերուն վրայ նոր խոց մըն ալ աւելցաւ:

Հանգուցեալ 7 տարեկան էր և աւսոր ալ մահուան պատճառը թիֆոս ըսուած աղետաբեր հիւանդութիւնը եղաւ, բժշկաց բոլոր ջանքը պարտապահանջով:

« Սպանիայի մէջ կամաւոր զինուորութեան գրուողներուն թիւը օր ըստ օրէ կ'աւելնայ: Սեր ազգէն ալ բաղմամբ մարդիկ զինուոր գրուէն ցան և արգէն ասոնց մէկ մասը Նաւիլի և Եւրոպայի կայսերական բանակները խրկուեցան:

« Եւրոպայի Սիլեթի լրագիրը իբրեւ ստորգ կը ծանուցանէ, թէ ութը հար իւրէն աւելի ընէ՝ Փարիզի Օսմանեան դեսպանատունը գոյցեր անուն նին գրել տուէր են, որ պատերազմ բացուելու ըլլայ նէ, կայսերական տէրութեան ծառայելու գան:

« Ռուսիոյ հեռագրէն եկած գիրքը կը ծանուցանեն, թէ Ռուսաց բանակին հրամանատար Կորչաքով իշխանը հրաման ըրեր է, որ Վ. արշաւի և Վ. արշաւի մէջ և Դանուբի եղբոր իւր հրամանին տակ եղած Ռուսի գործերուն համար 20 հազար վրան (չաւոր) կանգնուի:

Եւրոպայի լրագիրներ, որ Կորչաքով իշխանին միտքը ձեռք խաղաղութիւն յիշեալ երկրներուն մէջ անցունել է:

« Օսմանիոյ կը գրեն, թէ անցեալ շաբթու Պ. Սարթէն Բուլթա հունգարացի գործը լըմկեց է: Պ. Սարթէն Սպանիա Նախան զարացի ծանցողներ է, և ամսոյ 2 ին ամերիկեան Սիլեթիոյ նաւը մտնելով, Օսմանիոյ մեկնէր է Պոսթին (Եւրոպայի) երթալու համար:

« Յիշեալ քաղաքէն կը գրեն նաեւ, թէ անուանի Վաթրաքի Լանի աւաղակապեալ տեսչութեան զինուորներուն բուն և յարատեւ հալածանալը չի կրնար զիմալ, իր պատիժը թէթեւեղեցաւ յուսով, անձնատուր եղեր է երկու ընկերներով:

Այս անուանի աւաղակապեալ ընկերներն ալ անգաղաք կը փնտսուին. և կը յուսացուի, որ քիչ օրէն անոնք ալ ձեռք խնայով Օսմանիոյ դաւառ բոլորովն կ'աղաթի աւաղակներուն ձեռքէն:

« Սեպտեմբեր հայ ժողովողեան անցեալ արդի սեպտեմբեր 1 ին հաստատուած Սեպտեմբերական ինկերութեան Վ. Պոլիս գտնուող անգամները՝ սեպտեմբեր 20 ին ժողով ընելով, ընկերութեան տարեկան հաշիւը տեսան, և քանի մը փոփոխութիւններ ըրին: Տարեկան տոմարներէ, զանազան գանձանակներէ, և գուրս գացած ապրանքներէ ժողովուած սոկին գումարը՝ ամեն ծախքը ելլելէն ետեւ, 8245 1/2 զուռուշ եղեր է: Այս գումարը նախկին գանձապետ Գորնի Վաղարսին յանձնեցին երկու երաշխաւոր և մէկ պարտաւորահալ մը ձեռքէն առնելով:

Եւրոպայի հոգաբարձու Գեորգ աղան Սեպտեմբերական իւր հայրենիքը Սեպտեմբեր գառնալով, տեղը հոգաբարձու ընտրուեցաւ նախկին գան:

ձայնեալ Սանուկ աղան :

Պանծապետի օգնական Պաղքաճեան Յօհան աղան ալ նոյնպէս հայրենիքը դառնալով, տեղը ընտրուեցաւ Պ. Լեւոնիստի Լիւթեան :

Կ. Պօլս գտնուող ընկերութեան անդամներուն ժողովը՝ բոլոր ընկերութեան վերադասուող կարգեցաւ :

— Վերամանկ լրագիրներն անցեալները լուր հանեցին, թէ Պարսից շահին Սուլթանիէի մէջ 60-000 զօրաց բանակ մը պատրաստելու Տաճկաստանի թշնամութիւն ընելու դիտաւորութիւն էր : Լրագրութեան եկած գիրքերէն կ'երեւի, որ վերոյիշեալ լրագիրները խաբուէր են, յիշեալ բանակը՝ որ զինուորական կրթութեան համար ժողովուած էր, այս օրերս լուծուեցաւ :

— Նորին սուլթանին սեմումբեր 24 թուով կը գրեն, թէ այս օրերս Սուլթանիստ-Օսմանի տոնախմբին (բաւայր) մէջ նոր մարգարէ մը երեւան ելեր է :

Եւս նորատեսիլ մարգարէն իր կենդանի աղաքը թողուցեր և կարգէ դուրս կերպարանք մը մտած ոսկեթել և կարմիր խաչերով զարդարեալ ձերմակ լաթեր հագած և նոյնպէս խաչերով և ձերմակներով զարդարեալ ձիու մը վրայ նստած քարոզութիւն կամ լուս եւս բոլոր ժողովուրդը խաբելու ելեր է « մեզաւորները փրկելու համար Քրիստոս իս իրկեց » ըսելով : Եւ որովհետեւ այս նորահար մարգարէին արտաքին կերպարանքը տակը՝ այժմեան պարագաներուն մէջ՝ կասկածելի և վտանգաւոր դիտաւորութիւնը ծածկուած կրնան ըլլալ, Ֆիլիպպի կուսակալը՝ որ այս օրերս Սուլթանիստ-Օսմանի տոնախմբը կը գտնուէր, յիշեալ իրենական մարգարէն բռնել տուեր և մայրաքաղաքս իրկեր է :

— Մայրաքաղաքիս Պուլղարէն լրագրին հետեւեալ կը գրեն Ղըրք Քիլիսէն :

« Տեղւոյս միւտիքը՝ գաւառիս կուսակալին հրամանաւր, աւաղակութեան առջին առնելու համար, գաւառական ժողովոյն անդամները և խօծապաշտները ժողովի կանչեց, և երկու խորհրդակցութիւնէ ետեւ որոշուեցաւ, որ գունդ մը տեսչութեան ղին ուր կազմուի գաւառին քրիստոնէական երկն տաճիկ գեղակապտի մը հրամանատարութեան տակ :

« Եւս զինուորներուն մէկ մասը ձիուսը պիտի ըլլայ ամիսը 120 զուռուռ զոհիւթով, ու մէկ մասն ալ հետեւակ 60 զուռուռ ամանականով : »

— Կը լսենք, որ այս օրերս Սուլթանիստի տեղութեան մէջ Ղէնիսայէն Օսմանիս, Ղարգանէ և Կ. Պօլս երթուելու համար շոգեհաւուց ընկերութիւն մը կը հաստատուի :

— Ենցեալ շաբթու Սիլեհիլիական ծովէն 500 ի չափ զանազան տեղութեց վաճառականի նաւեր եկան մայրաքաղաքս և արմուխ առնելու գացին Օսմանիս և թաղանի նաւահանգիստները :

— Եւկից քանի մը ամիս առաջ Պէսիկի (Բուսիոյ մայրաքաղաքը) մէջ դիտնականին մէկը տեսակ մը գործիք հնարեց, որ մէկ ժամու մէջ 15—20 բանթալըն կը կարէ : Յիշեալ գործիքէն մէկ հաս մը այս օրերս մայրաքաղաքս բերուելով, անցեալ երեքշաբթի օրը Բ. Ղուրբ արտաքին գործոց պաշտօնէտ Քարապապաիւ Քէլիս փաշային տարակեցաւ ու անոր առջեւ փորձուեցաւ :

— Եւսաւսիկ խաղերէն պարտաւ գրեցին և Յ. Քարէլէթի քահանային անոր դէմ գրած տեսարակին Հրապարակ Սուրբ ժողովքէն դատաւարութեան վճռադիւրը, որ լրագրոյս 87 թուովը խոտադանք հրատարակելու :

ՎՃԻՌ

Երկուշաբթի օրը, 5 սեպտ. 1853.

Չարազանդ գրոց ցանկին, և աւելցնելով ընդհանուր քրիստոնէայ հասարակութեան մէջ գաղափարութեան սրբագրութեան և թղթաւորութեանը համար՝ ի Սրբազան Տեառնէ մերմէ Պիոսէ Պապէ Թ. և ի սրբոյ Մարգարէական դահէն նախարարեալ և իրողեալ Սրբոյ Հռովմէական եկեղեցւոյ վսեմ մարիա և ամենապատիւ կարգիւնալոյ Սուրբ ժողովը, որ կուրիինեան առաքելական պալատը եղաւ, դատաւարանց և կը դատաւարող, մերժեց և կը մերժէ, կամ որ այնք իբրեւ դատաւարտեալ և մերժեալ հրամայեց և կը հրամայէ որ արգիւնեալ գրոց ցանկը գրուին այս հետեւեալ գիրքերը :

Վ. Եւսիստ-Սուրբ Ղալար-Սիլիս-Եան. դատաւարան քննութիւն այն տեսարակին վրայ, որ կ'ըսուի « Յիշաւ » տակաւոր առ ի բացատրել ամբաստանութեան պատճառները՝ որ եւս դաժ են և կ'ըլլան Սիլիսթրեան « Հայագրի Սիլիսթրեան Սիլիսթրեան » թեանը վրայ : »

Վ. Ճիւ 6 սեպտ. 1852 (անցած տարի), ինքիս անանիւն կ'ըլլան պարտաւորութիւն, որ կ'ըսուի « Վ. Եւսիստ-Սիլիսթրեան » կամ « Սիլիսթրեան » ինքիս յարաւ իր վրայ, Վ. Եւսիստ-Սիլիսթրեան Վ. Եւսիստ-Սիլիսթրեան :

Վ. Ճիւ 5 սեպտեմբեր 1853 :

Եւ երկու գիրքս ալ դատաւարութեան են իրերեւ երեւելի վատանուութեան պարտաւորութիւն :

(Հոս ուրիշ չորս ֆրէնկերէն դատաւարութեան գրքեր ալ կան, որոնք աւելեւելին մեր աղբիւն վերաբերեալ բաներ չեն, բայց նոյն օրուան ժողովքէն դատաւարութեան ըլլալուն ըստ կարգի նոյն վճռոյն տակը գրուած են, և ամենեւին Կ. Պօլս չի գտնուելու համար անուանին հոս գրելու աւելորդ սեպտեմբեր 5 :)

Եւս ոչ որ, ինչ աստիճանի և կարգի մարդ ըլլայ, աս վերը ըսուած դատաւարութեան և մերժեալ գրքերը՝ կարող չըլլայ որ և իցէ տեղ և որ և իցէ լեզուով կամ տակեց ետքը տակը, կամ տպածները կարգաւ կամ քովը պահել, հապա պարտական ըլլայ տեղւոյն եւ պիտիպոյն կամ հերետիկոսական չարութեան դատաւարաց ձեռքը տանիլ յանձնել, ընդ պատժով որ արգիւնեալ գրոց ցանկին մէջ նշանակեալ են :

Եւս երբոր ես ներքոյ գրեալ Ս. ժողովին բարտաւորաւ ծանուցի Սրբազան Տեառն մերոյ Պիոսի Պապին Թ. Եւս Սրբութիւնը հաճեցաւ ընդ վճիւնը, և պատուիրեց որ հրատարակուի, ի հաւատ այս ամենայնի և այլն :

Տուեալ ի Հռովմ ի 10 սեպտ. 1853

Հերմիոս Կարդ. Տեառն-Եան Սիլիսթրեան Վ. Եւսիստ-Սիլիսթրեան Ս. Յանիկ Ս. Քարապապի Ս. Յանիկ Ս. Քարապապի :

Ի 13 սեպտեմբերի վերոյիշեալ վճիւրը կատուեցաւ և հրատարակուեցաւ Սիլիսթրեան վրան ըսուած Ս. Եւսաւսիստ-Սիլիսթրեան Ս. Պարտիսի (Ս. Պարտիսի) մայր եկեղեցւոյն, Սրբաքննութեան Պալատին և ինքուր կենտեան գիւնին դռներուն վրայ, և քաղքին ուրիշ սովորական տեղերը, իմ ձեռքովս, որ եւս լրագրուած փթիթութեան Սրբաքննական պատուիրակի :

Փիլիպպոս Օսմանի Վ. Կարդ. Պապին :

Ի Հռովմ 1853, ի տպարանի Վ. Եւսաւսիստ-Սիլիսթրեան Սիլիսթրեան :

Եւս վճիւրը մեծ ուրախութեան պատճառեց Սիլիսթրեան կողմնակցութեան, որովհետեւ ասով Հռովմա :

յի գրոց քննութեան Սուրբ ժողովքին իրենց իրաւունքը կը հաստատուէ :

Վ. Եւսաւսիստ-Սիլիսթրեան Սուրբ ժողովքին ըրած որոշումն ալ մեծ ուրախութեան առիթ եղաւ իրենց, թէպէտ և նոյն որոշմանը վրայ Հաւատոյ Տարածման ժողովքէն եկած հրահանգը չի պատասխանեց ըստ ամենայնի իրենց աւելորդութեանը :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ՍԿԶԲՈՒՆԻ ՍԵՆԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ *

ՀԱՏՈՒՄ Բ.

Պատմական տեղեկութիւն ինչ, եւ նոր գրամատեւ ջանաց վրայ :

1. Նախնայ սեղանաւորութիւնը — 2. Եւսաւսիստ-Սիլիսթրեան — 3. Նախնայ սեղանաւորութիւնը — 4. Սիլիսթրեան Սիլիսթրեան Սիլիսթրեան — 5. Սիլիսթրեան Սիլիսթրեան — 6. Սիլիսթրեան Սիլիսթրեան :

Շարունակութիւն 86 թուոյն :

Եւս արտօնութիւններով Նախնայ գրամատեւանը աւելորդական գրամատեւանի մը գլխաւոր պայմանները ունեցաւ, բայց իր հաստատութիւնը վճռող ժողովարանին մէկ պայմանը (քըզ) անոր հիմը ի սկզբնէն խախտեց :

Եւս միւսին պայմանն էր, որով գրամատեւանը կը պարտաւորէր, իր աւելորդ արտօնութեանը փոխարէն՝ իր գրամատեւանը բոլորը իր փոխ կառավարութեան տակը. անանի որ, իր աւելորդական յարաբերութեանը (ըրլաւիս) մէջ, իբր գործելու միջոց կառավարութեան վրայ իր ձեռքը առ ժամն անգրամուր պահանջի վրայագրէ մը և 100-000 լիւրայ տարեկան եկամուտէ մը ուրիշ բան չունէր : Եւս 100 հազար լիւրայէն 96 հազարը իր գրամատեւանի շահն էր հարկւելին 8 հազար ուրիշ և 4000 լիւրան ալ իրեն կապուած էր, գանձին պարտքերուն ու պահանջներուն գործակարութեանը ծախսը վրայագրութեան մը ըլլալու համար : Եւս ասանի տակը եկամուտով մը և առանց պատրաստական (տիւֆիսիլալ) գրամատեւան ունենալու սկսաւ մուրհակ հաստելու վտանգաւոր ու գծաւոր ծամբուն մէջ մտնալու, և թէպէտ աղէկ յաջողեցաւ, բայց այս յաջողութիւնը՝ հնարաւորութեանը մէջ խիստ անախտանելի վաղ մը կամ գիւրտած մըն էր : Եւս գրաւարտութեան այս յաջողութեանը վրայ իրաւոր պատճառը 1708 ին օրէնքն էր, որ անուղղակի կերպով մը եկաւ գրամատեւանին անհաստատ հիմունքը զորոց ցուց, որուն արդեանքը վրայոք իր տեղին պիտի խօսիլը առանձնական գրամատեւանաց (փրայիլիկ պոնէր) պատմութիւնը ըրած ժամանակինն :

Հասարակութիւնը իր վճարողութեանը վրայ վատահայեցելու համար աւելորդ պահանջի գոյք (ֆոն տը ուղէնով) մը ունենալու սեղանաւորութեան հաստեղ խիստ անխոհեմ ու վտանգաւոր գործ մըն է : Եւս քննական ընթացքին նայելով այն վիճակին մէջ գտնուող գրամատեւան մը՝ պէտք էր որ սեղանաւորութեան հասարակութեանը թիւններու բաւականութեամբ, բայց այս խոհեմ ծամբուն հեռանալով, Նախնայ գրամատեւանը իր յանգիստութեան պատիւը բաւական երկար ժամանակ ըստ չեց : Իր գնացքը առաջները խիստ ծանր ըլլալով ու վաղայն եղաւ. ըման 16 տարի խորխորակելով ու միշտ նուազելու վտանգի մէջ գնաց և շարունակ մտքա :

* Տեա թիւ 71-72-73-74-79-81-86 :
Եւս Նախնայ տեղեկութիւնը հիմնը իր պարտքին համար հարկ ընէ 5 շահ կը վճարէ :

ուելով մեծամեծ գծաւորութիւններու հետ, որոնք հասարակութեան իրաւարի (հաղը) երկիւղը իրեն դէմ հանեցին, ինչպէս որ վարդ պիտի տեսնենք :

Վ. Եւս պատմաւորութեան յայտնի եղաւ, որ Նախնայ գրամատեւանի ալ Նախնայի և Նախնայի գրամատեւանաց պէս աւելորդական հիմնարկութիւն (էթապլիման քով ուսիւթ) մը չէր, այլ կառավարութեան ձեռքը միջոց մը կամ հնարք մըն էր գանձուն դատարկութիւնը գոյցելու : Եւս ալ իր սկզբնաւորութեան ժամանակ իր նախորդներուն վիճակը ունեցաւ. այսինքն, իր առաւտուրին համար ձեռքը ունենալը բոլոր գրամատեւանը տեղութեան վրայի առնելը և տարեկան 100-000 լիւրայ եկամուտ մըն էր. առաջիններէն միայն սա տարբերութիւնը ունէր, որ այս գրամատեւանը ինք իր ձեռքը կը կառավարուէր, ու գլխաւորապէս երկու մեծ յատկութիւններ (աթիւֆիսիլալ և տիւֆիսիլալ) ունէր, վաճառագիր զեղչէլ ու սեղանաւորութեան հաստել, որոնք իրմէ առաջ եղողները չունէին : Եւս գրամատեւանին իր երկրին վաճառականութեան աւելի տեղութեան օգտին ծառայելը իր կատարած պաշտօններէն կամ գործողութիւններէն ալ յայտնի է. զորքիստի, ասիկայ գանձուն եկամուտները (աթիւֆիսիլալ և տիւֆիսիլալ) կը ժողովէր, ու տեղութեան պարտքերը կը վճարէր. ժողովքը հարկերուն գումարին վրայ ստակ կը կանխէր. գանձաւորութեանը (էթապլիման քով) իր ձեռքը կը ծախուէին. աղբային պարտքին (տիւֆիսիլալ) շահուն վճարութեան զատ, այն պարտքին պարտաւորութեան փոխարէնութեան վրայ հսկելն ալ անոր ձեռքը կը կառավարուէր : Հանգստ (ըրլաւիս) զին ուրոց թոշակներէն ու կիսաթոշակներէն (հաֆիլիկ) կառավարութեան վրայ մնացած պարտքը՝ 44 տարուան մէջ սպաւելու տեղութեան հետ բաղդով (էթիլիկ) դաշնը ըրաւ, ուրուն համար 1823 ին ապրիլին մինչեւ 1828, տեղութեան 13-069-419 լիւրայ գրամ կանխիկ պիտի հատուցանէր, ու փոխարէն 44 տարուան մէջ տարին 585-740 լիւրայ պիտի առնէր : Եւս կառավարութեան հաստատ ծառայութիւններէն զատ գրամատեւանը ստեղծ ատեն ուրիշ շատ ծառայութիւններ ալ ըրաւ տեղութեան կանխիկ շատ գրամներ տալով ու առնելով :

Եւս ամենայնի, Նախնայ գրամատեւանը որչափ որ ասանի կառավարութեան միջնորդութեամբ հաստատուած ու անանի ընդարձակ առնչութիւններով անոր հետ կապուած գրեթէ միայն անոր օգտին համար կը ծառայէր, սակայն հասարակութեանը կամ մանաւանդ երկրին առաւտուրին ալ քիչ ծառայութիւն չըրաւ, որ աւելորդ հաստատութեան անմիջապէս ետքը զեղչման սակին (նարիկ) վրայ ունեցած նշանաւոր ազդեցութեան յայտնի է :

Պիտի շարունակութիւն :
Օ. Բ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՌ

Եւսաւսիստ ի հանրիս պարգեւատրութեան Ներքին Եւսաւսիստ թիւֆիլիսթրեան :

(Շարունակութիւն 88 թուոյն)

Եւս ժամանակ, որ թշնամիք տեսնելով, թէ Հայոց ազգին կրօնը և ազգութիւնը հազուադէպ պէս չեն, որ վրանաւ հանեն, այլ մարմնոց գոյնի պէս մարմնոյն հետ մահաւամբ միայն կը վերջանան, աւելի ծանօթանալով քան թէ մարդկութեանը՝ դադարեցան բռնութիւններէ, և ան ժամանակը տիրեց ազգիս վրայ տգիտու :

